

Dette er så meget mere besynderligt, som størsteparten af det nuværende jødiske trossamfund stammer fra disse indvandring. Bortset fra en enkel bemærkning i overrabbiner *Bent Melchior*s artikel om danske jøder i det 20. århundrede siges der intet om de seneste års indvandring af flygtede polske jøder. Her er der dog ellers tale om en ny indvandringsbølge af den karakter, der har været så karakteristisk for det jødiske samfunds udvikling.

Det mest originale bidrag til festskriftet er Bent Büdnikows udvalg af illustrationer, hvoraf de fleste offentliggøres for første gang. Billedteksterne er fortræffelige.

Det siger sig selv, at på festskriftets 373 sider kan de nævnte omfattende emner kun behandles overfladisk. I betragtning af de store omkostninger, der er forbundet med udsendelse af et sådant festskrift, kan man rejse det spørgsmål, om ikke denne form for festskrift hører fortiden til. Heldigvis er mange, der skal fejre et jubilæum på litterær måde, efterhånden ved at indse, at den rigtige måde er at behandle et enkelt emne eller nogle få emner til bunds. Disse traditionelle overfladiske festskrifter er ikke det meget store arbejde værd, som er lagt i dem.

Poul Meyer

Jens Meier: *Om Marie Grubbe*. (Lolland-Falsters Historiske Samfund, Maribo 1982). 136 s., 125 kr.

Marie Grubbe-skikkelsen har fængslet flere af vore bedste kunstnere gennem tiderne. Det ligger vel i det traurige tema med stærk appel: nedgang og fald. Mange, der har været grebet af de kunstneriske fremstillinger, givet først og fremmest af Blicher og J. P. Jacobsen, har vel tænkt over, hvorledes det forholdt sig med de historiske realiteter

omkring Marie Grubbe. Senest har universitetslektor Leif Nedergaard i »Nordisk Tidsskrift«, 1980, 4, i artiklen »Den virkelige Marie Grubbe og J. P. Jacobsens romantisering« søgt gennem kildestudier at tage lidt af glansen af den fyrige adelskvinde.

Her foreligger nu på forbilledlig vis en fuldstændig historisk dokumentation, der en gang for alle sætter tingene på plads. Bogen er udgivet med støtte fra bl.a. scleroseforeningen af den nu allerede afdøde Jens Meier. På velkrevne 40 sider fremstilles Marie Grubbes livshistorie. Derpå fremlægges 43 relevante kilder. Heraf har mange ikke før været udgivet, mens nogle har været gengivet i S. Kjærs eller A. Fjelstrups bøger, begge fra 1904 om henholdsvis familien og Marie Grubbe selv; endelig slutes der af med 15 sider noter til kilderne. Det hele kunne knapt være gjort bedre. Nu kan man få grundig besked om virkelighedens Marie Grubbe bag de kunstneriske fremstillinger. Publikationen er udgivet i et tiltalende udstyr, endda med et par farvebilleder. Desværre findes ingen pålidelige billeder af hende selv, men en kundskabsrig nordmand fra 1700-tallet beskrev hende som »meget sortladet og fast moresque og af en sterk couleur«, og hun »så ret brynstig ud«.

Ib Gejl

Per Grau Møller: *Udskiftningen og dens økonomiske og sociale følger i Sønderjylland ca. 1730-1830. En analyse af et udvalgt område på Nordals* (Studier, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 1, Åbenrå 1984), ill. 194 s.

Udskiftningen var en af de store omvæltninger i det danske agrarsamfund, sandsynligvis den vigtigste af de ændringer, der skete i reformtiden fra

slutningen af 1700-tallet. Og dog er den aldrig taget op til samlet behandling, men skildret stykkevis og delt i de efterhånden ikke få foreliggende undersøgelser.

Per Grau Møller vil med denne publicerede specialeopgave (Odense Universitet) ved et punktstudie, omfattende de 19 (eller 20?) nordligste landsbyer på Als, belyse endnu et par aspekter: de økonomiske og sociale følger af udskiftningen. Hans metoder hertil er dels konstruktion af et talmæssigt udtryk for kvaliteten af de enkelte landsbyers udskiftning, dels måling af velstandsudviklingen fra ca. 40 år før til ca. 60 år efter udskiftningen ved hjælp af skifter.

Udskiftningskvaliteten finder han som produktet af gårdenes arronderingsgrad, d.v.s. antal lodder i ager og eng efter udskiftningen, og afstandene til disses midtpunkter fra gårdene. Lave tal som udtryk for få lodder og kort afstand til dem betragtes som god kvalitet, høje tal som ringere. Velstandsudviklingen måler han ved hjælp af indexregulerede statusopgørelser af skifterne fra de pågældende landsbyer i 5 udvalgte perioder (1731-35, 1756-60, 1784-88, 1799-1803 og 1823-32).

Forfatterens hovedkonklusioner er, at hele den undersøgte periode udviser en velstandsfremgang for bønderne, og at den er noget, men dog ikke markant stærkere efter end før udskiftningen, og at udskiftningen og de øvrige omtrent samtidige reformer (hoveriafløsning, selvejekøb og skatteomlægning) skabte et øget skel mellem bønderne (bolsmændene) på den ene og husmændene (kådnerne) og indersterne på den anden side. At velstandsstigningen for bønderne som følge af udskiftningen sandsynligvis var større, end de samlede tal viser, anser forfatteren for sandsynliggjort derved, at de bedst udskiftede byer havde størst velstandsfremgang.

Det er en interessant og inspirerende angrebsvinkel på udskiftningen, forfatteren har anlagt. Sigtet er væsentligt og konsekvent fastholdt. Og der er lagt en betydelig opfindsomhed og et meget stort arbejde i konstruktionen og anvendelsen af målemetoderne.

Desværre kan jeg ikke føle mig helt overbevist om deres sikkerhed. Flere overraskende resultater maner også til en vis skepsis og kræver, for at kunne accepteres, at de hviler på et grundlag, der ikke kan anfægtes. Det gælder f.eks., at den tidligere almindeligt forkætrede stjerneudskiftning her ophøjes til den bedste udskiftningsfigur. Dette rører ved pålideligheden af arronderingsgrads- og afstandsmetoden. Det er jo klart, at en stjernelod, strålende ud fra gården til bymarkens periferi, dels lettere end de andre udskiftningsformer kan resultere i en eller kun få lodder og dels altid vil få sit midtpunkt nærmere gården end den ikke-udflyttede gårds tilsvarende blokformede lod ude i bymarken. Så her fornemmer jeg, til andet godtgøres, et cirkelbevis. I øvrigt har afstanden fra gård til lod næppe, inden for rimelige grænser, spillet nogen afgørende rolle, da den ved de fleste arbejder kun skal tilbagelægges en eller to gange i hver retning på en arbejdsdag.

Når talen er om at måle den økonomiske udvikling ved hjælp af skifterne og navnlig herved at tage hensyn til prisudviklingen, rejser der sig flere problemer. Selv om jeg vil antage, hvad forfatteren jo stiltiende må forudsætte, at formuesubstansen ved et landboskifte i 1700-tallet er en sikrere målestok for den pågældendes økonomi, end tilfældet er i andre samfundsgrupper og til andre tider, tør man næppe udelukke, at levedoden kan have påvirket arvemassen en hel del. Med andre ord, at en øget indkomst helt eller delvis kan være anvendt til større forbrug i stedet

for til opsporing. Hertil kommer den usikkerhed, der knytter sig til selve bo-opgørelsen. Forfatteren anfører selv (s. 115) et tilfælde fra 1732, hvor skifter viser en udsæd på 27 td. 6 skp., mens en samtidig udsædsangivelse siger 19 td. 2 skp. Han vælger at foretrække skifteresultatet med den, i mine øjne, tvivlsomme begrundelse, at er dette for højt i dette tilfælde, vil tilsvarende også gælde i de senere perioder. Ser vi derefter på grundlaget for det prisindex, hvorefter forfatteren pristalsregulerer skiftetallene i de 5 perioder fra 1730 til 1830, bliver mine betænkeligheder ikke mindre. Han sætter på grundlag af skifteturderingen priserne på hver af de 4 produkter rug, byg, kvier og får til indextal 100 i 1. periode og beregner herud fra et indextal for de samme produkter i hver af de følgende perioder og udregner heraf ét samlet indextal for hver periode. Hertil har jeg to hovedindvendinger: 1. Det samlede indextal for hver periode er udregnet som et gennemsnitstal af de 4 enkelte produkters indextal uden indbyrdes vægtning af produkterne, d.v.s. at f.eks. i 4. periode lægges rug med index 434 og kvier med index 246 sammen og divideres med 2 uden hensyn til deres betydning hver især for landbrugsdriften. 2. En prisstigning på de 4 produkter er ikke uden videre udtryk for en generel inflation, men er, i hvert fald til dels, specifik for disse. Priserne på arbejdskraft vil f.eks. ikke udvise tilnærmelsesvis så store udsving som priserne på rug.

Det er næppe muligt at afgøre, hvor meget indvendingerne mod de anvendte målemetoder kan påvirke forfatterens hovedresultater. Tendensen i disse kan meget vel være korrekt, og det er under alle omstændigheder fortjenstfuldt, at forsøget på at finde nogle mere eksakte målemetoder er gjort. De kan godt tænkes med fornødne korrektio-

ner at blive udgangspunkter for en frugtbar videreudvikling.

Jens Holmgaard

Margit Mogensen og Poul Erik Olsen: *Godsejerrøster. Landøkonomiske indberetninger fra Roskilde amt 1735-70.* (landbohistorisk Selskab, 1984).

Som resultat af en længere årrækkes arbejde i Landbohistorisk Selskabs regi med at forberede en udgivelse af de landøkonomiske indberetninger fra sidste halvdel af 1700-tallet fra amterne til den centrale administration foreligger nu denne udgivelse af indberetninger fra Gl. Roskilde amt fra årene 1735, 1757, 1768 og 1770.

Udgaven omfatter en omfattende indledning (s. 11-70), indberetningerne 1735 (s. 71-86), indberetningerne 1757 (s. 87-146), indberetningerne 1768 (s. 147-266), amtsadministrationens indberetninger om landevejene 1768 (s. 267-278) og indberetningerne 1770 (s. 279-298). Derefter følger et bilag over ejerne af de private godser i amtet på indberetningstidspunkterne samt et stednavneregister.

Da amtmændene opfyldte deres indberetningspligt ved at videresende den centrale administrations spørgsmål til amtets godsejere og kræve disses svar på spørgsmålene for derpå at fremsende svarene til centraladministrationen i København med en følgeskrivelse, bliver de fremsendte indberetninger i princippet godsejernes syn på de forskellige spørgsmål. Dette forhold er forklaringen på kildeudgavens titel.

Kilderne, hvoraf de centrale er indberetningerne fra 1757 og 1768, er omhyggeligt gengivet ord – og bogstavret, men med mindre moderniseringer først og fremmest vedrørende brugen af store og små bogstaver og tegnsætningen.